

коли приглянутися тим зображенням ближче, помітимо, що мистець наслідує візантійські прототипи (в празниках, як розпяття Христове або Христос в медаліоні, наслідує мозаїки в Дафні, в образах же Отців Церкви — мозаїки церкви св. Софії в Києві). Це ослаблює вражіння цілоти, бо оживлювання старих мистецьких традицій повинно йти в парі з творчими мистецькими починами, щоб не попадати в малярський історизм, який в ХІХ. в. зайшов у сліпу вулицю.

Технічний бік розпису дуже мало задовільний. Місцями малярська потріскала і враз із заправою відпадають (в захристіях, при вході під хорами і коло іконостасу). Також краски в кількох місцях потемніли і виглядають як плями.

Підносимо ці заміти, бо монументальний розпис церков це справа дуже відповідальна і загально-культурна. Розпис церкви різниться від індивідуальної праці мистця (образу, графіки) тим, що він прилюдний та загально доступний і оцінювати можуть його мистецьке значення як свої так і чужі... Аджеж з більшим експонуванням мистецького твору росте і відповідальність...

Іконостас роботи Наконечного переладований і орнаментикою, і золотом. Через те арт. маляреві Монастирському тяжко було конкурувати з рамами. Ікони видержані в натуралістичному стилі. В красках трохи за сильні різниці між сіраво-рожевавим тоном празників і намісними іконами та Апостолами. Обличчя за сантиментально-солодкаві. Найліпші — сцени страстей бічного вітваря з серцем Ісусовим. Насувається засадниче питання, чи натуралістичний стиль взагалі надається до іконостасів, і то в добі, де починає відроджуватися наше традиційне церковне мистецтво?

Ми трохи довше зупинилися на новітніх проявах нашого церковного мистецтва в Долині. Ці довші міркування виправдує актуальність тих проблем, того шукання нових шляхів для нашого церковного мистецтва, що виринає сьогодні спонтанно в різних місцях і має ширший загально-культурний підклад.

Княжолука, 5. ІХ. 1937.

Юрій Косач

ДОНКІХОТОВА МІСІЯ І М. УНАМУНО

Ось тут містимо статтю, що зясовує погляди одного з найвизначніших еспанських письменників і ідеологів останнього часу, Мігуеля Унамуна, бо його світогляд це ключ до розуміння сучасної еспанської психіки, а водночас її важних проявів у останніх еспанських подіях. З одного боку Унамуно — в великій мірі виразник давньої душі Еспанії і її раси, а з другого на його творах та еспанська душа виростала, відновлялась, регенерувалась, ними живилась.

Одначе коли ми містимо оцю статтю, що тільки зображує Унамунів світогляд, а не має окремих критичних уваг, то це зовсім не значить, що ми погоджуємося із усіма поглядами того еспанського письменника, ідеолога і філософа. Навпаки,

щодо деяких мусить мати кожний добрий християнин дуже великі застереження та велику частину із них відкинути, а навіть осудити.

Щоправда, Унамуна зачисляють інколи до католицьких письменників. Він справді був віруючою людиною, навіть вряди-годи містиком, і між його творами є багато таких, що дійсно зміцнюють і угрунтовують релігійні почування та світогляд, таких, що під ними може підписатися католик без застережень. Згадати хоч би поему Веляскезів Христос, що її переклад умістимо в наступнім числі. Далі Унамуно тим дуже корисний, що поборював з одного боку матеріалізм, а з другого той холодний, бездушний, вирахований до подробиць і вирафінований раціоналізм, що опанував велику частину еспанської верхівки і вбивав всяку творчу працю. Він протиставив тій холодній розумовості — захоплення, героїчні пориви і посвяту, а матеріалізм перематав своїм ідеалізмом. Так само проповідував і здисципліновану мораль.

Та крім тих позитивних проявів закралась до його поглядів і великі помилки, просто єреси. Реагуючи на завеликий раціоналізм своєї доби, пішов він задалеко у протилежний бік та почав взагалі негувати розум. Розум і почування протиставив він як двох непримирних ворогів, як у релігії, так і у житті. В релігії, на його думку, розумом ніколи не можна дійти до Бога, а тільки почуваннями і захопленням. Розум, як він думає, тільки віддаляє нас від Бога. Це очевидна неправда, про що свідчать численні визнання конвертитів. Різні шляхи ведуть до Риму. Одні доходять до Бога розумом, у інших вихідною точкою стає їх почування, дуже важне, зрештою в релігії, але не виключне і одинокє. Так само у релігійних справах може панувати і дуже часто панує у людей цілковита гармонія та співпраця між розумом і почуванням. Така неґація розуму й опертя релігії виключно тільки на почуванні й інстинкті називається богословським модернізмом. Його творцем став *Alfred Loisy*, професор паризького Інституту, за що осудив його Папа Пій X окремою енциклікою „Пасценді” з 8. IX. 1907. року.

Подібно помилкова також цілковита неґація розуму і у всіх інших життєвих проявах. Правда, що сам розум без почуваннє стає часто холодний, пасивний, яловий, неплідний. Правда, ірраціональні чинники мають велике значення в житті та сповняють дуже важну ролю у людських учинках. Вони спонукують до діяльності і героїчної жертви, підтримують активність, вони часто вирішальні у наших рішеннях, тощо, одначе всі наші почування, інстинкти, гони стають тільки тоді справді творчими та корисними, а не руйнуючими, коли наш розум спрямовує їх у відповідне річище, кермує ними, надає їм напрям і доцільність та обмежує відповідними етичними засадами. Ріка, що виступає зо своїх берегів — це руйнуючий чинник. Подібно є і з ірраціональними елементами душі, коли вони покидають береги розуму. Якщо Творець у своїй Найбільшій Премудрості дав нам і розум і почування, то це знак, що

обидва ті чинники нам потрібні, та що ними маємо гармонійно користуватись.

Оці замітки слід конечно мати на увазі, коли пізнаємо погляди Мігуеля Унамуна.

РЕДАКЦІЯ.

Генерація, до якої належить Мігуель де Унамуно, діяла в часах, дуже трагічних для Іспанії. Зовнішньо — це був фінальний період повного державного занепаду, сумерку еспанської колоніальної імперії (1898— страта Куби), володіння по здавлених прохунціямента найчорнішої реакції, камарилі при ескуріальському дворі, кліки, що підтримувала в державі корупційну систему, кацикізм губернаторів, пустий мілітаризм, даючи в той спосіб дорогу анархізуючим течіям, які опановували зубожіле, голодне село і темний пролетаріят. Плеяда письменників кінця ХІХ. ст., як Бароха, Азорін, Міро, Бляско Ібанез, Перез де Аяля, Валле Інклян, Бенаvente і Унамуно — це були ті, що „більш-менш знали, чого вони не хочуть, але не знали точніше, чого хочуть”. З цих зревольтованих, — що зрештою дали блискуче поліття еспанської новітньої літератури (хоч би Бляско Ібанез) і приготували прихід молодшій генерації, яка перебувала уже поготовів ув орбіті модерних європейських течій мистецтва і духовости, — без сумніву найбільш здекларованим і суцільним був Унамуно.

Походив із країни басків, народився в Більбао 1864. р. В спогадах про дитинство й юність¹⁾ оповідає про своє пізнавання життя: од мрій дитячих світів казки, на яку багата його запашна батьківщина, до містичної тривоги юнака, тривоги, що її холодила зустріч із реальною дійсністю. Довгі роки студій визначили йому місце першорядного науковця. Був професором грецької та кастильської мови й літератури в університеті Саламанки, а згодом ректором того університету. Та наукова праця і рівнорядна літературна, це ще не було все. За духом свого покоління „будителів”, провадив невгавні кампанії в пресі, щоденній еспанській і Латинській Америки, проти безпросвітньої темряви і лиха тодішньої системи на рідній землі. За дві статті, де прокуратура добачила „крімен лезе маєстатіс” Унамуна засудили на 16 літ тюрми, правда, тільки символічно, бо король окремим декретом кару цю дарував.

Залишив (умер 1937. р., в розгарі нинішньої визвольницької війни, в якій, цікава річ, заявився нейтральним і продовжував до самої смерти наукову працю в Саламанці) безліч творів. З його мистецької прози відомі романи: Мир у війні, Любов і Педагогія, Тітка Туля, Нієбля, Абель Саншез — історія терпіння; новелі, як Свічадо смерті, Пощо так бути, Три зразкові новелі і прольог; поезії — Веляскезів Христос, Розарій сонетів. Та передовсім цікаві його філософські есеї: Життя Дон Кіхота і Санча Панци, Проти цього й того, Про трагічний сантмент життя у людей і націй та ін.

В Іспанії Унамуно загалом був більше знаний як публіцист, ніж філософ і письменник. Причинялась до того заздрісна й тупа

¹⁾ Recuerdos de ninez y de mocedad — 1908.

критика та літературні офіційні котерії, які Унамуна не терпіли за його талант, ерудицію і сміливість. Аж Європа „відкрила” Унамуна і збагнула його універсальні впливи. Ось що писав про Унамуна італієць Джованні Папіні (Стронкатуре, Фльоренція 1916):

„Цей ректор Саламанського університету — одночасно ліричний і трагічний поет, плодovitий есеїст, сміливий філософ та міцний соціолог. Це найбільш репрезентативний дух сучасної Іспанії. Він для неї — щось як Карляйль для Англії, а Фіхте для Німеччини. Він хоче, як Фіхте, підняти високою моральною дисципліною, звязаною з найчистішими традиціями минулого, прибуту душу земляків. Як Карляйль він послуговується фікцією і лірикою, щоб його нація, яка так довго пробуває поза великими європейськими течіями, найшла в модерному ідеалізмі рацію інтенсивнішого життя і велич”.

Духове обличчя Унамуна зарисувалося передовсім у двох капітальних його творах, Життя Дон Кіхота і Трагічний сентимент життя. Але це також і філософія еспанської раси, бо синтеза, до якої дійшов Унамуно, сперта безперечно на національних, суто еспанських первнях. Католик, Унамуно наближений більше до католиків типу Паскаля і Боссюета, ніж до томістів. Віра його ніколи не звязувала його містичних шукань. Не є він прихильником догматичної теології, через те, що на його думку ніколи не слід радитись розуму, щоб закріпити свою віру. Він трактує догму свobodно, він католик чуттям, бо його засада це те, що чуття — пан розуму, що слід відкинути все, що тхне хоч трохи „холодною матеріалістичною мудрістю”, що віра народжується тільки із серця: „Не шляхом розуму доходимо до живого Бога, до людяного Бога, а дорогою любови й терпіння. Розум віддаляє нас од Нього. Неможливо пізнати Бога, а потім Його любити, треба почати через любов, через голод Бога, а тоді Його пізнавати²⁾. Бога годі здефініювати. Бажати здефініювати Його, значить обмежити Його в нашій думці, значить Його вбити. Коли починаємо спробу дефініцій — прірва відкривається перед нами”.

Життя Дон Кіхота — це, судячи по заголовку³⁾, коментар до Сервантесового твору, але в дійсності це наскрізь оригінальний твір, що має вартість творів релігійної і моральної філософії, якої засадничі елементи збережені в шляхетній і войовничій одчайдушності лицаря Сумного Обличчя. Це не докторська теза, не праця нашіптана ерудицією — це цілковито оригінальний твір, написаний на полях шедевр, що належить до найкращих у світовій літературі. Ось що говорить автор у передмові: „Я написав цю книгу, щоб протиставити Дон Кіхота сервантистам і ерудитам, щоб створити книгу життя з книги, яка для багатьох була і є мертвими листами”. Отже це пасіонавальна егізегеза еспанського героїзму, бачена через призму однієї з найбільш зайвих і водночас найбільш мелянхолійних фікцій.

Унамуно виходить із становища, що всяка спроба погодити

²⁾ Про помилковість цих поглядів Унамуна — див. у редакційній передмові до цієї статті — Ред.

³⁾ Vida de Don Quijote y Sancho segun Miguel de Cervantes Saavedra explicada y commentada, 1905, 1914.

„розум” і „віру” — безплідна⁴⁾. Треба прийняти героїчну дійсність: існування в нашій душі двох первнів, що з собою змагаються. Боротьба науки, що заперечує навіть особистість, і інстинкт, який годі навіть вложити в якусь наукову формулу — ось субстанція душі Дон Кіхота. Боротьба містицизму з щоденним досвідом цей є трагічний сантмент життя, основний чинник для психології еспанської раси. Донкіхотизм — це релігія Еспанії. Дон Кіхот — каже Унамуно — не маняк, не самотник, не божевільний: з ним споріднені Сід Кампеадор, Св. Тереса, Пізарро, Ігнат Льйоля, особливо цей останній, мандрівний лицар віри, воїн, що став „капітаном душ”. Дон Кіхот це вся Еспанія, з її війною проти вітраків, з боротьбою за химери й ілюзії, середньовічна героїчна Еспанія, що боролась із ренесансом, реформацією і революцією.

„Що залишив нам Дон Кіхот?” — питається філософ. „Людину, одвічну й живу людину, вартіснішу за всі теорії. Інші народи залишали книги й інституції, а ми, еспанці залишили душі. Св. Тереса вартісніша за яку хочете інституцію, за яку хочете Критику чистого розуму...”

Чи „трагічний сантмент життя”, отта відвага (яку так славив Унамуно) твердити і боронити хоч би ціною життя твердження, отта шалена воля, отта віра з чуттєвих джерел, ота необорна жага не піддатися розумові, що нам тяжить, нас сковує, чи це не шукання химери для химери, бунт задля бунту, мрія задля мрії? Ні, трагічний сантмент Дон Кіхота має ціль і фінал. Дон Кіхот не песиміст, не безнадійний. Це ж він, лицар Сумного Обличчя, коли зійшов по смерті в пекло, — перше його діло — зняв Дантів напис „Lasciate ogni speranza”, а зависив свій „Хай живе надія!” І Господь, усміхнувшись, забрав лицаря на небо.

Людина це не метода, це кінець. А кінець людини в пізнанні любовю і терпінням Бога. Трагізм людини вже у самім роздерті її ества на розум і чуття; людина, коли порівнюємо її до тварин — недужа через свої пасії, через свою недосконалість. Тільки надія, яку Бог дає нам як рекомпенсату віри, держить нас при житті. А надія це вже віра, бо вірити в те, чого ми ще не бачили, це надія в те, що побачимо. Любов веде нас до віри в Бога, в те, чого надіємось і від чого надіємось майбутнього життя, любов нам наказує вірити в те, що створила для нас мрія надії.

Яка нова місія Дон Кіхота в теперішньому світі?

„Кричати, кричати в пустелі. Пустеля почує, хоч би не почули люди і може одного дня стане лісом, а цей самотній голос, що лунав на пустелі, стане велетенським кедром, а його сто тисяч язиків співатимуть вічну Осанну Панові життя і смерті”.

Написана в 1905. р. і перевидана в 1914. р. *Vida de Don Quijote* стала профетична для генерації еспанського відродження. Трагічне відчуття життя, що йому піддані не тільки люди, але й цілі нації, відчуття, що — як каже Унамуно — потягає за собою цілу концепцію життя, цілу філософію, більш чи менш сформуловану, донкіхотизм як світогляд — аджеж це яскраво виявлено аж надміру в те-

⁴⁾ Це також помилковий погляд. — Ред.

перішній жорстокій війні в Іспанії — громадянській, колоніальній і визвольницькій одночасно. Це шляхетний шал Альказару, його лідарів-десперадос⁵), це Мізерере, що його за Унамуном „співала спільно в церкві смагана долею юрба, а яке варт більш, ніж якась ціла філософічна система”. І вкінці ті, що пройшли крізь згар і дим війни, що творитимуть життя в обновленій, піднятій з упадку країні, хто-зна — чи не в відродженій Филиповій Імперії, хіба це не ті молодики, до яких звертався Унамуно: „Коли ти хочеш сповнити свою місію і служити батьківщині, хай тебе ненавидять дрібні люди, всі світ бачат очима своїх наречених; або ще гірше кажу тобі: треба, щоб слова твої для їхніх вух звучали гірко і рапаво” (Трагічний сантимент життя).

Унамуно був самотній поміж сучасниками. Він був чужий їм — поступовцям, соціалістам своєю містикою, але в ньому перебувала душа Іспанії, яку він хотів знову повернути до істотного їй середньовіччя („ідеється завжди вперед, хоч би відступаючи”), яку він хотів учинити знов „неспокійною і поспішною”, як у часи Reconquista чи конкістадорівських виправ. Його завданням було розбити в одних „віру в негачію, у других віру в невтральну здержливість, у третіх віру в афірмацію, в цей наслідок резигнації”. Конкретно, його містика, як сформулував це влучно Папіні, кидала в націю крім потреби відновити „ілюзії”, моральну дисципліну, сперту на вірі і на відчутті традиції, ґрунту і раси.

Перевидаючи „Життя дон Кіхота”, Унамуно закликав до нового хрестоносного походу на те, щоб найти гріб Дон Кіхота. Це був заклик до походу по дух, прибитий і забутий віком матеріалізму.

„... а коли священний батальйон рушить в похід, ти побачиш, як на небі зійде нова зоря. Її побачать тільки хрестоносці, зорю дзвінку і сліпучу, що співатиме спів новий серед глибокої ночі, що нею ми окутані, і зоря та рушить одночасно з батальйоном хрестоносців, і коли вони переможуть в поході або всі поляжуть (— а це властиво єдина дійсна перемога —), зоря впаде з неба і там, де вона впала, буде гріб Дон Кіхота”.

В цих словах замкнена філософія і місія нації одержимих, нації десперадос, що героїчно надіються, — тут замкнена споконвічна душа Іспанії.

о. Франц Шпіраго

ФІЛЬСОФІЯ ТЕРПІННЯ

Буває, густо-часто нарікають люди й дивуються, що терплять, хоч праведно живуть. Забувають вони про велике значення терпіння для розвою добра нашого духа, забувають на глибоку, гідну подиву християнську філософію терпіння, що одинока дає послідовно логічні і правдиві вияснення навіть у всіх подробицях, звязаних із тими проблемами. У теперішніх важких часах, коли люди вельми терплять особисто і колективно, уважаємо за вказане пригадати ті наймудріші погляди в тому питанні, бо вони надзвичайно зміцнюють нашого духа та додають багато сил у терпіннях.

⁵) З десперації родиться героїчна надія, за Унамуном.